

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

כניסת שבת:

תל אביב 16:24

ירושלים 16:10

באר שבע 16:29

פרשת השבוע
בראי הארץ ומצוותיה
מבית מכון התורה והארץ

פרשת וארץ

פרשת שמות

כתב: יואל יעקבי

י"ט טבת תשע"ו | גיליון 46

*"וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש
אל מקום הכנעני והחיתי והאמורי והפריזי והחיוי והיבוסים"
(שמות ג ח)*

פרשת שמות : ארץ הגוונים המרובים

הפירוט המתמיה של עממי כנען בבשורת הגאולה בסנה מלמד אותנו שאחת הבעיות העיקריות של ישראל במצרים, העימות בין צדדים שונים של גילוי האינוסוף, יבוא לידי פתרונו בארץ המובטחת. ההרכבה שעשו אנשי אריח של תפוח על גבי עוזרד, תלמד אותנו כמה דברים על כלאי אילן, וגם ננסה לאתר את מקומה של אריח.

אינסוף מול אינסוף
כדי לענות על השאלה הזו נלך אחורה. משה מגיע למסקנה כי עליו לברוח ממצרים כאשר הוא רואה את האלימות שישראל אחד מפנה כלפי חברו ואת המלשינות שנחשף לה כתוצאה מכך. את המילים "אכן נודע הדבר" (שמות ב יד) מסביר רש"י על דרך הדרש: "נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך". משה שם לב לבעיה שהיא אולי זו שמסבירה את קושי השעבוד, ושמה דגש על היחסים בין אדם לחברו. כשה' מבשר למשה על הגאולה הקרובה הוא אמור ליידע אותו שיש גם פיתרון לבעיה, שאם לא כן – מה הועלנו, הרי הגורם לשעבוד קיים, והשעבוד עלול שוב לבוא על ישראל, חלילה.

תל בית ירח

בעצם, הגורם לכעס ולמריבות בין בני אדם הוא הבדלי האישיות שיש ביניהם. בכל אחד ישנו כוח רוחני שאמנם קשור בשורשו לאינוסוף, הנשמה שהיא חלק א-לוה ממעל, אך הוא מבטא רק צד אחד או כמה צדדים של האינוסוף, שהרי אדם מטבעו הוא מוגבל. מפגש בין אדם לאדם הוא בעצם מפגש בין גילוי צד אחד של האינוסוף לגילוי צד אחר שלו, ומכיוון שכל אחד חושב שהוא האינוסוף (שאליו הוא באמת קשור) עלול להיווצר עימות בינו לבין חברו שגם הוא חושב אותו דבר ממש. זו מציאות מתסכלת כי מקורה הוא אמיתי ולא מידות רעות, וזה פעמים רבות ההסבר למחלוקות בין צדיקים ובין נושאייהן של שיטות רוחניות אמיתיות.

יש מקום לכולם בארץ

מה הפתרון? קודם כל עצם הידיעה שישנן גילויים רבים לאינוסוף מקנה לעומק את האמרה ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים". יתרה מזו, ידיעה זו מחייבת גם להבין שכדי ליצור הופעה שלימה יותר של דבר ה' בעולם חובה שהיו גילויים שונים שלו. השיטה האחרת בעבודת ה' חיונית דווקא בגלל שהיא שונה מהשיטה שלי, ואלמלא היא, דבר

שאלה: מה התועלת בפירוט?

בשורת הגאולה שפוגשת באופן פתאומי את משה בחורב מתוך הסנה עתידה לשנות את חייו, את חיי האומה ואת חיי העולם כולו מן הקצה אל הקצה. הבשורה כוללת לא רק הבטחה להפסקת השעבוד וליציאה ממצרים, אלא גם כניסה אל ארץ כנען, שמעלותיה נזכרו בפסוק. אמנם עד שנגיע לשלב הזה יקח מעט זמן, אבל עצם הבשורה משמחת מאוד, כי היא מהווה את האור שכל כך ציפינו לראות בסוף המנהרה.

אלא שבסיום שבחיה של הארץ מופיע תיאור שלה, כדי שלא יהיה ספק במה המדובר "מקום הכנעני והחיתי והאמורי והפריזי והחיוי והיבוסים". הפירוט הזה מוזר מאוד. מה צורך יש בלמנות את כל רשימת ששת העמים המושחתים שישבו בארץ כנען? די היה לכתוב את השם 'ארץ כנען' ויובן למה הכוונה. הפירוט הזה, בתוך פסוקי עידוד לעם ישראל נראה סותר את המטרה המקורית, לעודד. הרי זה כאילו ה' אומר: אביא אתכם לארץ טובה, אבל דעו לכם שיש שם עמים אחרים כיום, ולא עם אחד אלא שישה, שעמים תאלצו להלחם כדי לרשת את הארץ. מה המטרה של הפירוט הזה?

התפוח והחוזרד (או האוזרד של התוספתא) המזוהה כעוזרד, קרוב משפחתו של התפוח (שניהם ממשפחת הוורדניים), שפירותיו הלבנים דומים לתפוחים קטנים. על זהותו של התפוח שבמקורות ישנן דעות שונות כבר בקרב הראשונים, אולם המקור הזה (כמו מקורות נוספים) תומכים בזיהויו של התפוח עם תפוח העץ שלנו. זאת מכיוון שהרכבה אפשרית רק כאשר ישנה קרבה גנטית בין המינים, דבר שקיים בין התפוח והעוזרד, אך אינו קיים, למשל, בין האתרוד והעוזרד (האתרוג הוא הצעה נוספת לזיהויו התפוח של המקורות). במקרה המוזכר בתוספתא (לעיל), שאירע בתחום אריח – הורכבו תפוח, שהוא מין תרבותי בעל איכות פירות גבוהה אך גם בעל רגישות למחלות, על גבי עוזרד שהוא מין בר, וככזה גם עמיד יותר. גם אחרי מעשה אסור לקיים את הכלאים ויש לעוקרם, וזה מה שהזדרזו לעשות אנשי תחום אריח יראי החטא, כבר כששמעו על כך מפי התלמיד, בטרם קיבלו אישור רשמי לדבר מהסנהדרין ביבנה. יש לציין כי בין האחרונים יש הסבורים (החתם סופר וערוך השולחן) שמותר לקיים כלאי אילן אם מקום ההרכבה כבר התאחה ואינו ניכר.

היכן זה 'תחום אריח'?

בגלל שכלאי אילן אסורים גם בחו"ל, בניגוד לשאר המצוות התלויות בארץ, קשה להסתמך על המקור הזה כדי לברר את מקומה של תחום אריח. בכל מקרה המילה 'תחום' מלמדת כי מדובר על עיר מרכזית ששימשה כמרכז לנפה, 'תחום', הנקראת על שמה. הרב פרופ' שמואל קליין זיהה את אריח כ'בית ירח' שלחופה הדרום-מערבי של הכנרת, ששימשה כבירת האזור לפני ייסודה של העיר טבריה במאה הראשונה לספירה הנוצרית. יש שהקשו על דעה זו: הואיל והשם בית ירח (או בית ירחו) נמצא בדברי חז"ל, מדוע הזכירו את שם העיר בגרסא שונה כאן. ראשון חוקרי ארץ ישראל המודרניים, ר' יהוסף שוורץ, בעל תבואות הארץ הציע לקרוא את שם המקום תחום אריה או כפר אריה. במקרה כזה מציע ר' יעקב משה טולדאנו (בקובץ 'ירושלים' י) מספר הצעות זיהוי: מקומה של דיר אלסד (= מעון האריה בערבית) שליד כרמיאל, או כפר אסד (= כפר אריה) שבגלעד. הצעה אחרת שלה היא כפר ארחא שבחורן, המתאים יותר לגרסא אריח, או ג'בל אריחן שבלבנון. מקומות אלו, אגב, מתאימים יותר לגידול התפוח, שגדל במקומות קרירים, מאשר בית ירח החמה, השוכנת בגובה של כ-200 מטרים מתחת לפני הים.

דיר אל אסד ממעוף הציפור

ה' בעולם היה מתגלה בצורה חסרה. מובן שאין זה אומר שכל שיטה היא נכונה, וצריך הרבה בירור בעניין זה, אולם שכל שיטה היא נכונה, וצריך הרבה בירור בעניין זה, אולם העיקרון היסודי קיים.

כשה' מבשר למשה שעם ישראל עתיד לצאת ממצרים ולהגיע לארץ ישראל הוא מעוניין להראות לו שגם הבעיה היסודית של הכעס והאיבה ההדדית תיפתר. ארץ ישראל היא ארץ מגוונת, יש בה אקלימים ובתי גידול שונים בשטח מצומצם יחסית, דבר המסביר את מגוון המינים הגדול של צמחים ובעלי חיים שיש בה, לאין ערוך יותר מאשר ארצות אחרות יחסית לשטח (ולעיתים גם שלא ביחס לשטח). העמים השונים שהצליחו כולם לחיות בה בשכנות מלמדים על אופייה המיוחד, המאפשר לאנשים שונים להתקיים בה זה לצד זה. זו הסיבה מדוע פירוט העמים במקום זה נצרך ונחשב כאחד משבחיה של הארץ.

זוהי ההבנה הפשוטה של הדברים, שכדי להבין אותם יותר לעומק נוכל להיעזר בדברי הבעל שם טוב הקדוש, האומר כי שבעת העממים (לא נדון כאן לגבי העם השביעי, הגרגשי, שלא נותר בארץ ערב כיבוש יהושע ושאינו מופיע בפסוק שלנו) הם בעצם כוחות רוחניים, שאצלם התגלו כ'קליפה' בכיוון השלילי. לדברי הבעל שם טוב, כל אחד מהעמים הללו מכוון בצד הקדושה כנגד אחת המידות האלוקיות: חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד ומלכות. כל מידה היא גילוי צד אחר באלוקות, וארץ ישראל מיוחדת בכך שהיא מאפשרת לכל צד רוחני טהור להתפתח בה לצד צדדים אחרים.

כלאי אילן בתחום אריח

בתחום אריח היו מרכיבין תפוח על גבי אוזרד. מצאן תלמיד אחד, אמר להן: אסורין אתם! הלכו וקצצום. ובאו ושאלו ביבנה, אמרו: יפה אמר אותו תלמיד.
(תוספתא כלאיים א ג)

מצווה התלויה בארץ ונוהגת גם בחו"ל

פעולת ההרכבה היא הליך מקובל מאוד עד ימינו, שנועד בדרך כלל לחבר יכולות הישרדות של עץ אחד ואיכות פרי של עץ אחר. הדבר נעשה באמצעות הרכבה של רוכב, שהיא העץ שבפירותיו מעוניינים, על גבי כנה, שעמיד יותר למחלות וכדומה, והוא אמור לשמש מעין 'בסיס' חזק לרוכב. ישנן מספר שיטות להרכבה, כשהעיקרון הבסיסי הוא מעין 'נטיעה' של הרוכב בתוך הכנה. פעולה זו איננה בעייתית מבחינה הלכתית כאשר היא נעשית בשני זנים של אותו מין, אך כאשר הכנה היא מין אחד והרוכב הוא מין אחר הדבר אסור משום כלאי אילן. בפרק הראשון של מסכת כלאים מפורטת רשימה של מינים הקרובים אחד לשני עד כדי כך שהם אינם נחשבים כלאים זה בזה, לעומת רשימה אחרת של מינים דומים אך אינם דומים מספיק כדי שלא יהיו אסורים משום כלאים. חשוב לציין כי השאלה האם שני מינים הם כלאים האחד בשני יכולה להיות קשורה לחלוקה הטקסונומית המודרנית למינים, אך איננה בהכרח זהה לה. הקריטריונים הרלוונטיים לסיווג הצמחים מן הבחינה ההלכתית הם מראה הפרי, מראה העלים וטעם הפרי.

תפוח ועוזרד

בין רשימת המינים הדומים אך האסורים זה בזה מופיעים